

Elevvården i "den nya" grundskolan

Rolf Kratz

Läroplanen för grundskolan Lgr 80, ger personalen nya möjligheter och resurser för elevvårdsarbetet. I artikeln redogörs för "SIA-skolans" organisation samt hur den kan användas för att göra skolan bättre anpassad till elever som behöver stöd och hjälp på grund av skolsvårigheter. — Det är angeläget att man i skolan inte ägnar så mycket tid åt att tala *om* elever, så att man inte hinner tala *med* elever — framhåller artikelförfattaren.

Studierektor Rolf Kratz är verksam i Vällingby rektorsområde, Stockholm

År 1979 fattade Riksdagen beslut om att grundskolan skulle få en ny läroplan, Lgr 80. Detta var nödvändigt för att man skulle kunna förverkliga de intentioner och målsättningar som arbetats fram i den sk SIA-utredningen, (Skolans Inre Arbete).

Regeringen föreskriver att den nya läroplanen skall gälla för grundskolan från och med läsåret 1982/83. Men många förändringar enligt Lgr 80 har redan genomförts då man i skolförordningen (SFS 1980: 64 om mål och riktlinjer i 1980 års läroplan) ger direktiv om att huvudavsnittet mål och riktlinjer i 1980 års läroplan skall prägla skolarbetet redan från och med läsåret 1980/81.

Verksamheten på skolområdet i en kommun styrs av skollag, skolförordning och läroplan. Givetvis påverkas också arbetet av andra lagar och förordningar t ex sekretesslagen och MBL lagen.

Skollagen ger anvisningar om en kommuns skyldighet att anordna grundskola, skoldagens längd, skolpliktens omfattning osv.

Skolförordningen kompletterar skollagen och ger bl a anvisningar om undervisningens organisation, arbetsskyldighet för personal, beslutsrätten i olika

frågor, anvisningar beträffande skolledningens agerande i olika frågor.

Läroplanen ger anvisningar om arbetssätt och arbetsformer, timplaner och kursplaner för olika ämnen och stadier, pedagogiska mål och riktlinjer m m.

I dessa tre styrinstrument för den svenska grundskolan betonas starkt att skolan skall söka motverka att elever får svårigheter i skolarbetet. Skolan måste utforma sitt arbetssätt och sin organisation så att den smidigt kan anpassa sig till olika elevers individualitet.

Huvudmålsättningen, som ges i skollagens första paragraf, har inte förändrats i och med SIA-reformen utan har samma innehåll som tidigare.

Skollagen 1 §

Den genom samhällets försorg bedrivna undervisningen av barn och ungdom har till syfte att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter samt i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarsställande samhällsmedlemmar.

Riksdagens beslut om att förändra den svenska grundskolan till en "SIA-skola" innebär genomgripande förändringar på många områden, några exempel.

Resurstilldelningen förändras så att ett rektorsområde tilldelas resurser enligt principen att skolor som har stora problem, sociala eller andra, får mer än skolor som bedöms ha mindre problem. Tidigare har resurstilldelningen strikt följt vissa "mallar" baserade på elevantal.

.....
"SIA-skolan" innebär genomgripande förändringar för elever och personal
.....

En grundtanke i SIA-propositionen är *decentralisering*. Detta betyder bla att personalen ute i skolorna avgör hur den tilldelade resursen skall användas inom de ramar som skolförordning och läroplan ger. Viss resurs kan tex styras till elever eller grupper av elever som behöver extra hjälp under längre eller kortare tid.

Skolans organisation förändras bla genom att alla klasser skall organiseras i arbetsenheter och lärarna förväntas arbeta i lag. En arbetsenhet består av två eller flera klasser. Den personal som arbetar inom enheten ingår i en sk *arbetsenhetskonferens*.

En *samlad skoldag* införes bla för att öka kontakten med samhället utanför skolan. Ortens föreningsliv, folkrörelser, kulturliv kommer in i skolarbetet varvat med timplanens vanliga lektionstimmar. Fritidshemmen går också in i ett samarbete med skolan inom den samlade skoldagen. Vuxentätheten ökar och skoldagen torde bli mer omväxlande och innehållsrik än tidigare.

Arbets sättet och arbetsformerna förändras. SIA-utredarna arbetade i nära kontakt med modern utvecklingspsykologisk forskning och den kommer också till uttryck i de pedagogiska riktlinjer som läroplanen ger. Bla pekas på den självklarheten att elever som går i samma klass, beroende på att de har samma födelseår, inte nödvändigtvis har nått samma utvecklingsnivå i tex åk 7. Undervisningen måste vara flexibel och vara så utformad att man tar hänsyn till varje individs förmåga och utvecklingsnivå.

Decentraliseringstanken och det *lokala ansvaret* markeras av systemet med *stadietimmar*. I tidigare läroplaner har det varit fastställt hur många undervisningstimmar varje ämne skulle ha i olika årskurser.

Nu är det bestämt hur många timmar eleverna skall ha i varje ämne under ett stadium. Skolan avgör lokalt hur många timmar de olika ämnena skall ha i varje årskurs, vilket kommer att innebära skillnader mellan olika rektorsområden. I skolan utarbetar man också, i samråd med föräldrar och elever, egna tillvalsämnen för eleverna på högstadiet och avgör hur många tillvalstimmar som skall läggas ut i tex åk 7.

.....
Ett huvudsyfte med den nya läroplanen är att skapa en skola där man tar större ansvar för elever med svårigheter.
.....

Detta är *några exempel* på förändringar, listan kan göras lång och omställningsarbetet ute i skolorna är omfattande och komplicerat för personalen. I direktiven ingår också att varje rektorsområde måste utarbeta en *arbetsplan* där man klart redovisar planeringen och målsättningen inom det egna rektorsområdet.

Omsorgen om den enskilde eleven

Omtanken om den enskilde eleven går som en röd tråd genom skollag, skolförordning och läroplan. Man fastslår att skolan har ett särskilt ansvar för elever med svårigheter och för barn och ungdom som tillhör minoriteter. De tre styrdokumenterna ger också personalen stora möjligheter att på ett bättre och effektivare sätt än tidigare ta hänsyn till den enskilde eleven och att hjälpa elever med svårigheter av olika slag.

"Fri" förstärkningsresurs

Skolorna tilldelas basresurser i förhållande till antal elever, därutöver en förstärkningsresurs. Denna resurs är behovsprövad vilket innebär att skolstyrelsen/länsskolnämnden bedömer hur stora svårigheter och problem en skola har. Skolorna får beskriva och förklara sitt resursbehov.

I skolan kan man sedan fritt fördela den tilldelade resursen efter de behov som finns inom rektorsområdet.

Att en resurs är fri är inget självändamål. Den skall målmedvetet riktas in mot de centrala uppgifter som skolan har. Dit hör främst att ge alla elever goda kunskaper och grundläggande färdigheter. Vid fördelningen av skolans förstärkningsresurs skall man främst söka tillgodose de elever som har svårigheter. Skolledning och personal är ansvariga för att ett förebyggande arbete planeras och genomföres inom skolan samt att arbetsplanen klart visar skolans ambitionsnivå i detta arbete.

Förutom en beredskap att anpassa stoff och arbetssätt och en konsekvent färdighetsträning spelar en behovsstyrd resursfördelning en betydelsefull roll. Skolsvårigheter har samband med den sociala situationen, i vilken skolan och eleven befinner sig. Det åligger skolstyrelsen att på basis av en ingående kännedom om varje rektorsområdes arbetsmiljö och elevernas förutsättningar fördela förstärkningsresursen och de kommunala insatserna så att skolor, som har ett svårare utgångsläge, får större personella resurser. Detta kan innebära ökad lärartäthet, ökad andel utbildade speciallärare, förstärkt skolläring, större insatser av kuratorer, fritidspersonal, skolbibliotekarier, skolvårdar, elevassistenten och skolpsykologer, över huvud taget ett ökat antal vuxna per barn.

Varför arbetsenhet

Arbetsenheten har en viktig roll i den pedagogiska planeringen. Att klasserna är organiserade i arbetsenheter underlättar för lärarna att samarbeta och bilda arbetslag. Arbetsenhetens konstruktion ger också möjligheter att arbeta med olika gruppstorlek.

Många elever måste ha betydligt mer hjälp än andra. Det kan gälla vid inläring av grundläggande färdigheter och i deras arbete med att tillägna sig en nödvändig kärna av kunskaper. Men det kan också gälla elever, som har ett starkare behov av känslomässigt stöd och uppmuntran. För att dessa skall kunna få hjälp på bästa sätt kan det vara nödvändigt att samla dem i mindre grupper. Om en arbetsenhet, t ex består av tre klasser i årskurs 6 och lärarlaget består av 3 mellanstadie lärare och en speciallärare, periodvis ingår också facklärarna i laget, så kan man, kanske på svensktimmar och matematiktimmarna dela in eleverna i de tre klasserna i fyra grupper av olika storlek. Detta förutsätter givetvis att man vid schemalaggnings parallelllägger lektionerna i svenska och matematik i de tre klasserna.

Det är nu också vanligt att facklärarna går in i samarbetet och inom sina, ofta mer praktiskt betonade ämnesområden, förstärker och förtydligar den mer teoretiska undervisningen. Som exempel kan nämnas att det i många skolor pågår ett samarbete med slöjdamnet som förstärkning till orienteringsämnen, matematik och svenska (KOMPIS projekt).

I läroplanen påpekas att dessa gruppbildningar inte får vara bestående under längre tider utan skall växla. Om en grupp elever med svårigheter hålls ihop under en längre tid finns risk för att en sådan gruppering kan leda till att anspråksnivån anpassas nedåt, vilket kan medföra att elever, trots att syftet varit det motsatta, får sämre kunskaper än i blandade grupper.

Arbetsenheten är den naturliga enhet inom vilken man skall försöka att lösa problem av olika slag. *Alla lärare som arbetar inom en arbetsenhet har ansvar för elevvårdsarbetet.* I skolförordningen 14 kap. står följande:

13 a §

Lärare i grundskolan är skyldig att leda elevvårdsarbetet samt samordna verksamhetens planering och tillse att beslutande åtgärder verkställs inom en arbetsenhet.

Arbetsuppgifterna fullgörs i samarbete med övriga arbetstagare som tjänstgör inom arbetsenheten.

En mycket viktig nyhet i Lgr 80 är anvisningarna om att när en elev har svårigheter av något slag *skall* skolan först pröva om skolans arbetssätt kan ändras innan andra åtgärder vidtages, dvs innan åtgärder vidtages med *eleven* skall man undersöka om det finns andra möjligheter att ha eleven kvar inom arbetsenheten.

Tanken är att de flesta elevvårdsproblem skall lösas inom arbetsenheten. Till varje arbetsenhet bör det knytas en person som tillhör skolans elevvårds-konferens, t ex kurator, psykolog, skolsköterska.

Om man inom en arbetsenhet inte kan lösa ett elevvårdsproblem kommer rektorsområdets elevvårds-konferens till hjälp. Det är då en mycket stor fördel om elevvårds-konferensen har en "kontakt-person" i varje arbetsenhet. Elevvårds-konferensen är ingen nyhet i grundskolan utan en väl beprövad form av samverkan för behandling av frågor som rör skolsvårigheter hos enskilda elever eller grupper av elever. I elevvårds-konferensen planeras elevvårds-

.....
Alla lärare i grundskolan är skyldiga att delta i elevvårdsarbetet.

.....

Elevvårdskonferensen leder elevvårdsarbetet och utarbetar åtgärdsprogram för elever som behöver stöd och hjälp.

.....

arbetet inom rektorsområdet, beslutas om utredningar och därav föranledda åtgärder.

I elevvårdskonferensen ingår som självskrivna ledamöter, rektor, skolläkare, skolpsykolog, skolsköterska, skolkurator, yrkesvalslärare eller SYO-konsulent. I konferensen deltar också berörda speciallärare samt berörd elevs klassföreståndare. Studierektor som ansvarar för elevernas studier skall kallas att närvara vid elevvårdskonferensen, när han ej ingår som ledamot. Rektor är ordförande och efter kallelse av ordföranden har lärare, förälder, elev och annan som är berörd av frågor som skall behandlas, rätt att närvara.

Diskussionerna inom en arbetsenhet eller i elevvårdskonferensen kring en elevs problem skall utmynna i ett *åtgärdsprogram*. Programmet som bör utarbetas av skola, föräldrar och elev tillsammans och utgå från elevens behov, skall beskriva vad det är som man vill åstadkomma, exempelvis bättre läsfärdighet, ökad närvaro, större motivation, bättre samarbetsförmåga osv. Det bör också framgå med vilka medel och metoder man vill arbeta.

Elevvårdskonferensen kan föreslå en rad olika åtgärder, tex insatser av *speciallärare* som tar sig an en enskild elev eller grupper av elever, följer en elev under vissa timmar i klassen, eller undervisning i *särskild undervisningsgrupp, anpassad studiegång* eller placering på *skoldaghem*.

Specialläraresatser

Vanligtvis fungerar en skolas speciallärare ute i arbetsenheterna som medlemmar i arbetslag men också i olika typer av klinikundervisning, dvs specialläraren har ett rum i skolan där hon kan ta emot en eller flera elever och i avskildhet från den övriga klassen hjälpa en elev som av något skäl inte kan delta i vanlig gruppundervisning.

Specialläraren kan också i sin klinik undervisa elever som har sk anpassad studiegång. En sådan elev kan ha fyra dagars arbete ute i samhället och en

dags undervisning i skolan. Av schematekniska skäl kan en sådan elev inte få en meningsfull undervisning genom att under en dag följa sin klass. Speciallärare kan ge en koncentrationsundervisning i de ämnen som kan anses angelägnast för en sådan elev.

Särskild undervisning

En elevs svårigheter kan vara så stora att han eller hon under en längre tid, mer än en termin, behöver stöd och hjälp i en särskild undervisningsgrupp. Skolan måste då göra en ingående utredning om elevens situation. Elevvårdskonferensen kan, i samråd med elev och föräldrar, besluta att elev skall följa en sådan särskild undervisningsgrupp, om den finns inrättad.

En elevs svårigheter, intellektuella och fysiska handikapp, känslomässiga och sociala störningar, kan vara så stora att elevvårdskonferensen i samråd med föräldrarna ser sig nödsakade att ansöka om att eleven placeras på skoldaghem eller skolveckohem som på skolstyrelsens initiativ kan anordnas för en kommun. En individuell, terapeutiskt inriktad behandling av eleven är ett huvudsyfte med placering på skoldaghem.

För elever som på grund av handikapp eller långvarig sjukdom som gör att eleven inte kan delta i det vanliga skolarbetet, kan särskild undervisning anordnas på sjukhus, i hemmet eller annan lämplig plats.

För särskild undervisning krävs intyg utfärdat av läkare.

Skolförordningen 5 kap 38 §

– Fråga om uttagning till särskild undervisningsgrupp avgöres av elevvårdskonferensen i samråd med elev och dennes föräldrar. Anser elevvårdskonferensen men ej förälder att eleven skall överföras till särskild undervisningsgrupp, skall ärendet hänskjutas till skolstyrelsen för avgörande.

39 §

Särskild undervisningsgrupp får anordnas för undervisning av:

1. elever med påtagliga fysiska handikapp
2. elever med uttalade sociala och känslomässiga störningar
3. elever med andra uttalade skolsvårigheter.

Särskild undervisning bör alltid betraktas som en temporär åtgärd. Strävan skall alltid vara att snarast möjligt återföra eleven till den vanliga undervisningen.

Anpassad studiegång

Har skolans stödjande åtgärder inte visat sig ändamålsenliga och starka skäl föreligger får man anordna sk anpassad studiegång för enskild elev.

Anpassad studiegång innebär att man gör avvikelser från timplanen. Vissa ämnen kan då ersättas med annan verksamhet. För elev på högstadiet kan hela eller delar av undervisningen förläggas till en arbetsplats inom eller utanför skolan. En högstadielev kan tex arbeta fyra dagar i veckan vid något företag och undervisas en dag i skolan.

Hur den anpassade studiegången utformas måste grundas på en allsidig utredning av elevens hela situation.

I den anpassade studiegången skall fortlöpande ingå undervisning i vissa grundläggande färdigheter och målet är att eleven får en ökad social handlingsberedskap. Elevens utbildningsprogram skall utformas i direkt samverkan med eleven och föräldrarna.

Beteckningen anpassad studiegång anger, att det skall vara just en studiegång och inte enbart vara en placering på en arbetsplats.

Elevvårdskonferensen föreslår anpassad studiegång för en elev men skolstyrelsen fattar beslut därom.

Ny sekretesslag

Något som påverkar elevvårdsarbetet är den nya sekretesslag som trädde i kraft den första januari 1981. En nyhet i lagen är att det införts bestämmelser om sekretess på skolans område. Inom skolans elevvårdande verksamhet råder sekretess till skydd för framför allt elevernas och deras anhörigas personliga integritet.

Skolöverstyrelsen har utfärdat anvisningar för skolorna där man i detalj anger hur handlingar, uppgifter och information om skolans elever skall hanteras. Bland annat vill man minska antalet handlingar som följer en elev genom skolan och det som noteras om en elev skall föräldrar och elev känna till.

De tidigare använda elevakterna ersättes av åt-

gärdsprogram som upprättas och genomförs i samarbete med elev och föräldrar.

Man säger att i skolan har i alltför stor utsträckning vuxna informerat andra vuxna om enskilda elevers förhållanden. Respekten för elevens integritet kräver att man i stället strävar efter mera direkta informationsrutiner, inte tala om varandra utan med och till varandra.

Information om enskild elev skall i så liten utsträckning som möjligt läggas på andra informationsbärare än eleven själv.

Målet är att det är eleven tillsammans med föräldrarna som bäst kan avgöra vilka uppgifter som bör spridas samt hur och till vilka dessa uppgifter skall föras vidare.

En elevvänligare skola

Under senare år har man i landets grundskolor anställt fritidsassistenter, elevassistenter, förskollärare, föreningslärare och genom den samlade skoldagen kommer många vuxna in i skolan som representanter för kulturliv och föreningsliv. Skolans "fria aktiviteter" och den "praktiska arbetslivsorienteringen" gör att vuxentätheten är betydligt större nu än för några år sedan.

En del elever kan vara "allergiska" mot lärare och känner sig mer stimulerade av kontakter med vuxna som inte är lärare. Det är vanligt att sk "annan personal" arbetar i elevvårdande syfte. En skolvaktmästare kanske tar sig an en elev som behöver stöd och hjälp, husmor i elevmatsalen kan vara en utmärkt kontaktperson med en elev som har problem. I "den nya" grundskolan har inte lärarna ensamrätt på att undervisa eller att arbeta med elevvård.

Omställningsarbetet med grundskolan enligt 1969 års läroplan till en "SIA-skola" enligt 1980 års läroplan, innebär ett mycket omfattande förändringsarbete för skolans personal. En hörnsten i detta arbete är omsorgen om barn och ungdom som har svårigheter eller handikapp av olika slag.

I styrdokumentet för grundskolan återkommer man ofta till att omtanken om elevernas fysiska och psykiska hälsa skall prägla skolans arbete och miljö. Såväl lärare som skolläda, elevvårdspersonal och annan personal, skall i samverkan med föräld-

rar och elever verka för en god arbetsmiljö.

Planeringen av det förebyggande elevvårdsarbetet inom ett rektorsområde blir en av pusselbitarna i den arbetsplan som måste göras.

Den organisation som skolan nu får, innebär att antalet konferenser, samrådsträffar, föräldramöten och informationsmöten ökar.

En viss oro kan förmärkas bland lärare och skolledning med anledning av detta. Skolledning och elevvårdspersonal förväntas delta i de flesta överläggningar som äger rum inom ett rektorsområde, personalkonferenser, arbetsenhetskonferenser, elevvårdskonferenser, studiedagskonferenser, arbetsgruppskonferenser, samrådskonferenser med föräldrar och elever, MBL-konferenser, konferenser med fritidshem och socialförvaltning, BPS-konferenser, föräldramöten av olika slag, konferenser med skolförvaltning, informationsmöten, ämneskonferenser, den nya "skolkonferensen" samt andra överläggningar med olika personalgrupper.

Det är angeläget att konferenser och överläggningar inte tar för mycket tid i anspråk av skolledning och elevvårdspersonal.

Ett exempel på hur effekten kan bli av denna markanta ökning av överläggningar är att en skolpsykolog som arbetar i en skola med ca tusen elever och har tjugofem veckotimmar vid skolan, under vissa veckor använder mellan 18–20 timmar till konferenser och föräldramöten av olika slag.

Det får inte bli så att skolledning och elevvårdspersonal tvingas ägna så mycket tid åt att tala om barn att de inte hinner att tala med barn.

REFERENSER

1. Regeringens proposition 1975/76: 39 Skolans inre arbete.
2. Skollag och skolförordning. Utbildningsväsendets författningsbok. Förlag: Liber, Stockholm.
3. Läroplan för grundskolan, Lgr 80. Skolöverstyrelsen. Förlag: Liber Utbildningsförlaget.
4. Skolan och sekretessen. Skolöverstyrelsen 1981. Förlag: Skolöverstyrelsen.
5. Informationsmaterial om elevdata. Skolöverstyrelsen och Svenska Kommunförbundet 1980. Förlag: Liber, Stockholm.

SELEKTIV MUTISM HOS BARN

En refererande specialbibliografi över
litteratur i Europa och USA med
sammanfattande kommentar

Med selektiv mutism hos barn avses ett tillstånd, beteende eller reaktionssätt som innebär att barnen endast talar med en liten krets närstående men för övrigt är helt tysta.

Psykolog Stina Hesselman var i många år verksam vid Ericastiftelsen i Stockholm. Hon har följt litteraturen om selektiv mutism hos barn i Europa och USA och presenterar i denna bok en förteckning över 148 olika studier, publicerade under åren 1877–1980. Litteraturen före 1960 sammanfattas i en kronologisk återblick medan litteraturen 1960–1980 speglas genom referat om mellan en halv och fem sidor vardera. Författaren sammanfattar i ett avslutande kapitel de refererade arbetena under några huvudrubriker, t ex Prognos, Skola, Familj, Etiologi, Behandlingsformer.

Materialet om selektiv mutism hos barn är splittat på många publikationer på många språk och torde inte finnas samlat i någon annan skrift. Referaten i boken erbjuder en intressant och stundtals spännande läsning för olika yrkesgrupper inom barnomsorg och skola. Även om man inte finner entydiga råd och klara besked om bästa hjälpen till barn och familjer med dessa problem, förmedlar bibliografin kunskaper, synpunkter och frågeställningar som är väl värda att ta del av, kanske pröva och i varje fall begrunda.

741-000 Hesselman: Selektiv mutism 81:–
(167 s)
(moms och porto tillkommer, totalt ca 103:–)

Beställ direkt från

PsykologiFörlaget ab

Box 461, 126 04 Hägersten, Tel. 08 - 97 03 95